

PROCJENA KAPACITETA RAZVITKA PODRUČJA POSEBNE DRŽAVNE SKRBI

Ekonomski, demografski i društveni problemi veći su i složeniji u područjima posebne državne skrbi nego u ostatku Hrvatske. Jedan se dio problema odnosi na lokalne specifičnosti uzrokovane direktnim i indirektnim posljedicama rata, a drugi je dio problema sličan onima koja muče ostatak Hrvatske, ali s izraženijim negativnim karakteristikama. Većina problema može biti riješena uz pomoć cjelovite regionalne politike usmjerene prema povećanju dinamike ekonomskog rasta i razvitka tih područja.

Budući da se lokalni razvitak ne može postići bez lokalnih resursa, koji također uključuju ljudske resurse, ni bez odgovarajućeg poduzetničkog okruženja, poseban su problem tih područja poduzetničke sposobnosti. Područja posebne državne skrbi inferiorna su u odnosu na ostatak Hrvatske, i to u ljudskom potencijalu i poduzetničkoj klimi. Zbog toga bi razloga budući programi državne intervencije morali uključivati podizanje sposobnosti (posebno kada se radi o ljudskom kapitalu), a ne samo kreditne poticaje razvitku. Bez odgovarajućih ljudskih resursa i jačanja cjelokupnog poduzetničkog okruženja u tim područjima, poticaji finansijske pomoći neće rezultirati optimalnim i očekivanim rezultatima.

Ključne riječi: razvoj, regionalni razvoj

Uvod

Poseban je problem regionalnog razvitka Hrvatske problematika ubrzanog razvitka tzv. područja posebne državne skrbi koja u svom najvećem dijelu imaju

* V. Čavrak, doc. dr. sc., Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Članak primljen u uređništvo: 4. 5. 2004.

obilježja ruralnog prostora. Gospodarska, demografska i socijalna situacija na tim je područjima znatno lošija i složenija od situacije u ostalom dijelu Hrvatske. Dio problema ima specifičan karakter i uglavnom je vezan uz direktne i indirektno posljedice rata (minirano zemljište, razrušeni stambeni i gospodarski objekti, raskinute socijalne i poslovne veze i sl.), a ostali su problemi slični kao i problemi u ostalim dijelovima Hrvatske ili su zajednički, ali su u pravilu mnogo dublji (visoka stopa nezaposlenosti, niska stopa aktivnosti stanovništva, visoka ovisnost stanovništva o socijalnim transferima, deficit poduzetničke klime, itd.). Zbog toga bi probleme tih područja valjalo rješavati u okviru cjelovite regionalne politike Hrvatske.

Uz nepostojanje opće integralne hrvatske regionalne politike, poseban je problem područja posebne državne skrbi deficit lokalnog kvalitetnog ljudskog kapitala i nedostatak poduzetničke klime. Glavni cilj ovoga rada, zasnovanoga na terenskom istraživanju, jest utvrditi neke od glavnih problema i teškoća s kojima su suočeni mali i srednji poduzetnici svih kategorija. Dodatni je cilj utvrditi neka od mogućih rješenja i prijedloga za ubrzanje razvitka tih područja.

Najvažnija obilježja područja posebne državne skrbi

Područja posebne državne skrbi definirana su Zakonom o područjima posebne državne skrbi.¹ Ta su područja Zakonom definirana radi potrebe otklanjanja posljedica rata, bržeg povratka stanovništva koje je prebivalo na tim područjima prije Domovinskoga rata, poticanja demografskog i gospodarskog napretka i radi postizanja što ravnomjernijeg razvitka svih područja Republike Hrvatske. Prava iz Zakona ostvaruju fizičke i pravne osobe. Područja su kategorizirana u tri skupine, i to prva i druga prema okolnostima nastalima na osnovi stanja okupiranosti i posljedica agresije na Republiku Hrvatsku, a treća skupina prema četiri kriterija, prema: (1) kriteriju ekonomske razvijenosti; (2) kriteriju strukturnih poteškoća; (3) demografskom kriteriju i (4) posebnom kriteriju.

Postupak ocjenjivanja razvijenosti provode svake godine nadležna Ministarstva i Državni zavod za statistiku, a granične se vrijednosti podešavaju tako da ukupno sustavom posebne državne skrbi bude obuhvaćeno do 15% stanovništva (oko 650.000) Republike Hrvatske. Po obuhvatu površine to je znatno veći postotak, jer je gustoća naseljenosti na tim područjima ispod prosjeka Hrvatske. Zakonom su predviđene dvije skupine mjera, i to: (1) poticajne mjere za naseljavanje i razvitak područja posebne državne skrbi i (2) povrat privremeno preuzete imovine.

¹ Narodne novine RH, br. 26. od 20.02.2003, pročišćeni tekst.

Postojećim se Zakonom ni približno ne rješavaju, niti obuhvaćaju, svi najvažniji problemi gospodarskog razvitka, socijalnog i društvenog statusa stanovništva i poslovnih subjekata na tome području. Taj je nedostatak dosad rješavan uključivanjem pojedinih poticajnih mjera u druge zakonske i podzakonske propise², a to opet pridonosi netransparentnosti i nekonzistentnosti sustava poticaja.³

Iako je u dosadašnjem razdoblju obnove i razvitka područja posebne državne skrbi postignuto veoma mnogo, ipak preostaju brojni neriješeni problemi i teškoće, od kojih valja posebno izdvojiti najveće i najsloženije (Čavrak, 2003):

- Ratne su štete djelomično eliminirane, uglavnom na stambenim objektima ali gospodarski objekti najvećim dijelom nisu obnavljani, a nisu izgrađeni ni novi koji bi supstituirali njihovu gospodarsku i razvojnu funkciju - manjkav koncept obnove (usmjeren na brzi povratak stanovništva, a ne na gospodarsku i društvenu obnovu koja bi "vratila ukupan život" tim krajevima)⁴
- Značajan zaostatak gospodarske razine razvijenosti manji od prosjeka Republike Hrvatske (mjereno BDP-om po stanovniku) - omjer je razvijenih županija i onih u području posebne državne skrbi približno 1 : 10.

² Na primjer: Zakon o porezu na dobit, Zakon o porezu na dohodak, Zakon o Fondu za razvoj i zapošljavanje, Zakon o Fondu za regionalni razvoj, itd.

³ Aktualna je Vlada najavila izradu novog cjelovitog Zakona kojim bi drugačije i cjelovitije bili rješavani problemi tih područja.

⁴ Obnova ratom oštećenog i uništenog stambenog fonda i komunalne i socijalne infrastrukture jedan je od prioriteta Vlade RH i Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo. Dosad je kroz program obnove popravljeno ili obnovljeno 118.580 u ratu oštećenih ili uništenih stambenih objekata, za što je utrošeno oko 13,3 milijardi kuna, isključivo iz sredstava državnoga proračuna. Još je oko 9.000 objekata obnovljeno u suradnji s međunarodnim donatorskim organizacijama, a to je udio od 7% u ukupnom programu obnove.

U razdoblju od godine 2000. do 2003. obnovljeno je oko 23.000 stambenih objekata, za što je utrošeno gotovo 3 milijarde kuna. Time je omogućen povratak oko 66.600 osoba u svoje domove. U godini 2003. planirano je obnoviti oko 8.000 objekata, što bi omogućilo povratak oko 24.000 osoba u svoje kuće i stanove, uz utrošak oko 1,13 milijardi kuna.

U tijeku rata oštećena su ili uništena 334 školska objekta, a dosad su obnovljena i na uporabu predana 184 objekta. Sredstvima državnog proračuna u iznosu od 224 milijuna kuna obnovljene su 123 škole, a 61 je obnovljena kroz CEB program u iznosu od oko 338 milijuna kuna, dok su radovi na još 12 škola u tijeku. Prema CEB programu polovina sredstava osigurava se iz državnog proračuna, a polovina kreditom Razvojne banke Vijeća Europe. U godini 2003. bit će obnovljene 122 škole, a sredstva u iznosu od oko 794 milijuna kuna osigurana su u sklopu CEB programa.

Programom obnove obuhvaćene su obnova i izgradnja komunalne infrastrukture. To je posebno važno zato što izravno omogućuje ubrzan povratak stanovništva i stvara preduvjete gospodarskog razvitka područja povratka. Ukupno je 128 objekata komunalne infrastrukture obuhvaćeno aktivnostima obnove od godine 2000. do 2003., od čega su završeni radovi na 101 objektu u vrijednosti oko 109 milijuna kuna, a u tijeku je obnova 27 objekata vrijednosti oko 33 milijuna kuna. (www.mjr.hr/projekti)

- Pad ili stagnacija gospodarske aktivnosti - prijeratna razina proizvodnje u najznačajnijim granama koje su postojale na tim područjima (poljoprivreda, industrija) neće se sadašnjim tempom moći dostići ni za narednih 10-15 godina.
- Izraženiji socijalni problemi (veća stopa ovisnosti stanovništva) - visoki socijalni transferi stanovništvu na tim područjima, a koje je nepotrebno i neopravdano ekonomski neaktivno, visok su trošak za državu (opterećuju ionako visoku javnu potrošnju) i, sa druge strane, (visina i širina obuhvata različitih socijalnih transfera) demotiviraju poduzetničke i radne aktivnosti i poduhvate i samozapošljavanje.
- Znatno veća stopa nezaposlenosti (približno 35%-40%) nego u razvijenijim područjima Hrvatske - visoka i trajna, strukturna nezaposlenost (manja stopa aktivnosti stanovništva).
- Izraženiji demografski problemi (migracije izvan područja, mala gustoća naseljenosti, visoka starost, mala stopa vitalnosti, manjak mladog i obrazovanog stanovništva, itd.) - iz područja još uvijek (i nakon rata i danas) emigrira mlade i obrazovano stanovništvo a useljava se starije i neobrazovano stanovništvo i različiti "socijalni slučajevi" iz razvijenijih županija.
- Demografska slika radnog kontingenta u tim područjima ne odgovara općim idejama o strategiji razvitka Hrvatske na suvremenim tehnologijama jer se radi o starijem i neobrazovanom stanovništvu (procjena je da u tim područjima među nezaposlenima ima manje od 3% više - i visokoobrazovanih), odnosno ideji da se strategija razvitka tih krajeva mora zasnivati na drugim (djelomično ili čak pretežito i tradicionalnim) sektorima i modelima za koje su pomno odabrani ciljevi, metode/politike i egzogeni utjecaji države radi ispravljanja tržišnih neuspjeha
- Nedovoljna opremljenost infrastrukturom - radi se o naslijeđenoj i u ratu uništenoj i devastiranoj infrastrukturi.
- Postojanje velikog stupnja neiskorištenih gospodarskih resursa (zemljište, zgrade, oprema, osobna imovina).
- Još uvijek previsok stupanj centralizacije državnih funkcija - sve su funkcije države koje se odnose na upravljanje gospodarskim razvitkom (koje su zadržane i novokreirane) i dalje centralizirane - nema ni jednog državnog ili stručnog tijela koje bi imalo zadaću unutar nekog sustava analizirati, proučavati, predlagati ili provoditi neku racionalnu regionalnu politiku općenito pa ni u područjima posebne državne skrbi.
- Fiskalni sustav (kao dio sustava i politike) koji može aktivno pridonositi regionalnom razvitku i područjima posebne državne skrbi sada to zbog svoje centraliziranosti i linearnosti nije u mogućnosti - prihodi fiskusa (od

vrste poreza, stope i svega što se odnosi na “zahvatanja”) u nadležnosti je centralne države, a nedavna je “krunja decentralizacija” fiskalnog sustava decentralizirala samo dio odgovornosti (i troškovne strane fiskusa) na razinu lokalne uprave i samouprave (dio obrazovanja, zdravstva i sl.) i to tako da su funkcije decentralizirane i u sličnom omjeru se iz centralne blagajne disponira dio novca za te namjene - to znači da je lokalnoj upravi i samoupravi u toj decentralizaciji i dalje namijenjena pasivna transmisivska uloga “disponenta” prava i sredstava.

- Lokalna uprava i samouprava dobile su aktivnu ulogu i prava samo na ograničenim područjima, pa autonomno mogu odlučivati o marginalnim poreznim prihodima (vlastiti su prihodi županija prihodi od vlastite imovine, novčane kazne i županijski porezi, poput poreza na nasljedstva, cestovna vozila, priređivanje zabavnih i športskih priredaba i porez na plovne objekte). Drugi izdašniji izvori, poput poreza na dohodak i poreza na dobit, u cijelosti su u nadležnosti centralne države, a raspodjela dijela njihovih prihoda uređena je jedinstvenim postocima koji se primjenjuju linearno na sva područja, što opet unaprijed diskriminira područja od posebne državne skrbi. Naknadno se to djelomično korigira kroz Fond za izravnaje, ali se na tome ne mogu zasnivati dugoročniji projekti razvitka.
- Funkcioniranje organa lokalne uprave i samouprave veoma je manjkavo i daleko je ispod razine potreba gospodarskog i društvenog razvitka tih krajeva. Uzroci su razni, a pored općenito loše definiranog sustava odgovornosti i nadležnosti, posebno izdvajam problem inkompetentnosti za poslove gospodarskog razvitka.
- Sintagma “područja posebne državne skrbi” implicira da se radi o “nerazvijenom”, “nesposobnom”, “sirotinjskom” i “nesamostalnom” području kojem je potrebna posebna “skrb”, što često odvraća potencijalne investitore. Umjesto pojma “skrb” potrebno je afirmirati gospodarske potencijale tih krajeva, a to su neiskorištene prirodne ljepote i drugi prirodni i stvoreni resursi, idealni uvjeti za čiste i ekološke proizvodnje, za ugodan i zdrav život, itd. Dakle, umjesto «skrb» upozoriti na prednosti.
- Institucionalna potpora (poduzetnički centri, poduzetničke zone, poduzetnički inkubatori, itd.) razvitka malog i srednjeg gospodarstva još je uvijek nedostatna. Od četrdesetak poduzetničkih centara i inkubatora u Hrvatskoj, svega ih je sedam na područjima od posebne državne skrbi, a od 59 zona malog gospodarstva, samo se tri mogu locirati i to djelomično, na području posebne državne skrbi. Budući da su inicijativa i sposobnost u područjima posebne državne skrbi manjkavi, unatoč većim potrebama, u njih se za te namjene alocira sredstava, čime se povećava divergencija i produbljuje jaz razvojnih šansi.

- Gospodarska se struktura zasniva uglavnom na malom poduzetništvu (obiteljsko poduzetništvo i obrti), rjeđe i manje na srednjim i velikim poduzećima. Takva je gospodarska struktura u osnovi orijentirana na lokalno tržište koje ima malu kupovnu moć. Razvojne su šanse na tako malim lokalnim i zatvorenim tržištima minimalne. Mali obrti i malo poduzetništvo rascjepkani su, sitni su i financijski slabi da bi mogli značajnije nastupiti na širim tržištima u Hrvatskoj, a pogotovo u svijetu. Potrebna je aktivnija uloga raznih gospodarskih asocijacija, poput Obrtničke komore, Gospodarske komore i sličnih oblika udruživanja poduzetnika.
- Još uvijek nije u cjelini riješen problem povratka stanovništva. Uz to su vezani i brojni neriješeni problemi povratka imovine, i sl.
- Veći dio područja posebne državne skrbi čine tzv. pogranična područja uz granicu s Bosnom i Hercegovinom. Zbog kompliciranih odnosa i stalne dileme u hrvatskoj politici spram Bosne i Hercegovine, ta su područja “poluzatvorena” s gospodarskog stajališta. Veće gospodarsko otvaranje prema Bosni i Hercegovini i intenzivnija gospodarska suradnja bili bi osobito značajni za gospodarstva na područjima od posebne državne skrbi, jer bi se time bar djelomično kompenziralo usko lokalno tržište i generirala bi se dodatna potražnja bez koje nema gospodarskoga razvitka.

Istraživanje obilježja poduzetničkih “kapaciteta” na područjima posebne državne skrbi

Kada se primarno radi o problemima i o potrebi ubrzanog gospodarskog razvitka posebno je važna procjena vlastitih mogućnosti, odnosno «internih kapaciteta» za razvitak tih područja, odnosno potreba procjene razine i tempa eksternog poticanja. Pritom su objektivno manji problem raspoloživi prirodni i proizvedeni resursi, a najveći je problem kvaliteta demografskog čimbenika i nepostojanje poduzetničke klime. U nastavku teksta prikazani su rezultati istraživanja poduzetnika na području od posebne državne skrbi, koji upozoravaju na izniman deficit socijalnog kapitala i deficitarnost poduzetničke klime jednako kao i na niz drugih važnih pitanja i problema koje je prijeko potrebno riješiti i promijeniti u kontekstu buduće regionalne politike Hrvatske.

Obilježja uzorka istraživanja malog i srednjeg poduzetništva

Terensko je istraživanje za potrebe ovoga rada organizirano kombiniranom anketom koja je sadržala 50 zatvorenih i pet otvorenih pitanja, na njih su poduzetnici

mogli odgovarati anonimno (N=346). Anketom su bili obuhvaćeni svi tipovi malog i srednjeg poduzetništva (poduzeća, obrti, zadruge...). Prema godini osnivanja poduzetničkog oblika najviše je onih koji su započeli poduzetničke aktivnosti poslije godine 2000., dakle «mladih» poduzetnika.

Osnovni rezultati istraživanja – obilježja poduzetništva na području posebne državne skrbi

Na područjima posebne državne skrbi u malom i srednjem poduzetništvu, prema rezultatima istraživanja, dominiraju poslovni subjekti u inokosnom vlasništvu (jedan vlasnik) kojih je čak 92%, a svega su 8% korporativni oblici (dva i više vlasnika). Može se, dakle, zaključiti da prevladavaju primarne («primitivne») forme poduzetništva, odnosno da izostaje korporativno poduzetništvo i da nema zajedničkih projekata. To oslanjanje na «vlastite snage» i pojedinačni napor karakteristični su za sredine u kojima nema opće poduzetničke klime i zadovoljavajuće poduzetničke komunikacije i u kojoj nema ponude prihvatljivih organizacijskih formi okupljanja i zajedničkog nastupa poduzetnika. To također dokazuje da su poduzetnici ostavljeni dometima vlastitih poduzetničkih sposobnosti i kapaciteta, odnosno dokazuje da nema sinergijskog učinka jedne relativno male sredine u kojoj se većina poduzetnika i osobno poznaje. Takav najčešće individualistički pristup poduzetništvu onemogućuje započinjanje i razvitak većih projekata u kojima je potreban zajednički nastup, jer je to način kojim se povećava poduzetnički kapacitet, kojim se omogućuju veća kreditna snaga i apsorpcijska moć i kojim se povećavaju tržišni udio i tržišna moć. Potrebno je razviti institucionalnu i svaku drugu suradnju lokalnog, osobito malog i srednjeg, poduzetništva kao preduvjet za stvaranje veće sinergije.

Prema porijeklu osnivačkog kapitala, većina poduzetnika posluje s domaćim kapitalom. To znači da u poduzetništvu na tome području još nije dopro strani kapital, niti je došlo do stvaranja mješovitih kompanija. Gotovo stopostotno oslanjanje na domaći (uglavnom lokalni) kapital također potvrđuje relativno «primitivnu» formu i strategiju poduzetništva. To znači da izostaje pozitivan učinak dolaska tzv. «svježeg» kapitala sa strane, jer je domaći (lokalni) kapital iznimno oskudan i svojom veličinom ne omogućuje brži i intenzivniji razvitak. Potrebno je otvoriti se kapitalu iz Hrvatske i iz inozemstva te ponuditi prihvatljive uvjete radi privlačenja toga kapitala. Oslanjanje na oskudan lokalni kapital neće omogućiti brži razvitak i neće pomoći da se u kraćem roku premosti razvojni jaz između tih područja i razvijenijih dijelova Hrvatske. To je zadaća, kako samih poduzetnika i njihovog institucionalnog ustrojstva tako i svih organa lokalne uprave i samouprave.

Brojnim su poduzetnicima na području o kojem govorimo osobiti problem neke osnovne pretpostavke razvitka poduzetništva, a među takvima je svakako

raspolaganje odgovarajućim poslovnim prostorom. Prema rezultatima ankete 16% poduzetnika uopće nema poslovnog prostora, a 40% posluje u iznajmljenom prostoru. Tek 44% poduzetnika (manje od polovine) imaju na raspolaganju vlastiti poslovni prostor, uz napomenu da anketa nije ispitivala stupanj zadovoljstva i uvjetnosti tog vlastitoga prostora. Ti odgovori svakako idu u prilog potrebi osnivanja i izgradnje poduzetničkih zona ili zona malog gospodarstva s aktivnom ulogom lokalne uprave i samouprave, jer je očito da mali poduzetnici sami nemaju mogućnosti riješiti taj problem. Osim toga, valjalo bi podrobno ispitati način korištenja imovine gradova i općina, jednako kao i prostora kod neaktivnih srednjih i velikih poduzetnika koji još uvijek nisu u poduzetničkoj funkciji, a takvih je osobito veliki broj na područjima posebne državne skrbi. U tom bi smislu također valjalo pojačati aktivnost lokalne uprave i samouprave, i to razvijanjem odgovarajućih institucionalnih rješenja (osnivanje kompetentne uprave za upravljanje takvim prostorima, uvođenje lokalnih poreza na nekorištene poduzetničke objekte, formiranje fondova za subvencije i drugi oblici stimulacija korištenja tih prostora i sl.). Time bi se pripomoglo učinkovitijem «punjenju» lokalnog proračuna dinamiziranjem kapitalnih prihoda i prihoda od imovine, pa bi došlo do snaženja njegove razvojne funkcije i dovođenja u vezu s lokalnim razvitkom. Time bi se jačali i partnerski odnosi lokalne uprave i samouprave s lokalnim poduzetništvom, što je suvremena tendencija u svim razvijenim zemljama svijeta.

Ohrabruju podaci o strukturi starosne dobi zaposlenih kod anketiranih poduzetnika, jer je oko 40% zaposlenih u dobi između 25 i 35 godina. Približno 28% njih u dobi je od 36 do 50 godina, 20% u dobi do 25 godina i 12% u dobi iznad 50 godina.

Starosna dob 50% direktora (najčešće i vlasnika) anketiranih poduzetnika u rasponu je od 35 do 50 godina. Oko 29% direktora/vlasnika u dobi je od 25 do 35 godina. Oko 13% njih u dobi je iznad 50 godina, a tek je 8% mlađih od 25 godina starosti. Proizlazi da je najveći broj direktora/vlasnika u prosječnoj dobi oko 40 godina, a to znači da su proces obrazovanja završili negdje oko sredine osamdesetih godina prošloga stoljeća i da su prva radna iskustva stjecali u prijetranzijskome razdoblju.

Stručna sprema i kvalifikacijska struktura direktora/vlasnika prilično je skromna. Prevladavaju osobe sa srednjom stručnom spremom, i to u čak 60,1%, slijede osobe s višom stručnom spremom 26,1%, zatim osobe sa KV 8,7% i tek 5% s visokom stručnom spremom. Dakle tri četvrtine direktora/vlasnika poduzetničkih poduhvata u ovom dijelu gospodarstva čine osobe sa srednjom stručnom spremom i sa stručnom spremom manjom od srednje. Takva obrazovna i kvalifikacijska struktura očito nije ni približna onoj koja bi bila sposobna organizirati konkurentno i dinamično gospodarstvo.

Zbog relativno visoke starosne dobi i relativno niske obrazovne strukture menadžerskog i vlasničkog kadra bilo bi prijeko potrebno predviđati i organizi-

rati trajnije oblike dodatnog, tzv. cjeloživotnog, obrazovanja i osposobljavanja u različitim menadžerskim znanjima i vještinama za postojeće kadrove. Osim toga, morao bi se izraditi poseban program za privlačenje poduzetnika i menadžera izvan područja posebne državne skrbi i za povratak onih koji su rođeni ili su živjeli na tim područjima, a imaju dobne i obrazovne potencijale koji bi bili zanimljivi i korisni za lokalno gospodarstvo. Nepotrebno je napominjati da se suvremeno konkurentno gospodarstvo i poduzetništvo ne može razvijati bez znanja koje je postalo osnovni i prijeko potrebni resurs, i to resurs koji u današnjim globalizacijskim uvjetima relativno brzo zastarijeva.

Znanje stranih jezika anketiranih direktora/vlasnika poduzetničkih poduhvata relativno je zadovoljavajuće, jer samo 17% ne govori ni jedan strani jezik, a 83% njih služi se nekim stranim jezikom (nije ispitivan stupanj – pasivno, aktivno, i sl.). Oko 25% služi se engleskim i 38% njemačkim jezikom. Prema odgovorima iz ankete proizlazi da i među zaposlenima postoji dobar broj zaposlenika koji se služe nekim stranim jezikom ali testovi odgovora na to pitanje nisu zadovoljavajući, pa ga ipak izostavljamo iz detaljnijeg komentara. Naime, četvrtina je poduzetnika navela da imaju jednog zaposlenika koji se služi nekim stranim jezikom, a jedna trećina navodi da imaju dva takva zaposlenika.

O informatičkoj pismenosti možemo suditi prema odgovorima na pitanje o broju osoba koje se u poduzeću/obrtu znaju koristiti računalom. Čak 18% anketiranih nema ni jedne osobe koja se zna služiti računalom. Oko 50% imaju samo jednu osobu i oko 33% navode da imaju dvije do pet osoba koje se znaju služiti računalom. Iz tih se podataka može zaključiti da je informatička pismenost znatno manja od potreba brzog i dinamičnog poduzetništva koje ima potrebu i želju da se u kratkom roku dinamizira.

O informatičkom potencijalu, kao jednom od najvažnijih suvremenih sredstava rada, saznajemo iz pitanja o broju računala koje posjeduju i kojima se koriste poduzeća/obrta. Čak 36% ili više od jedne trećine poduzetnika uopće nemaju računalo niti se koriste njime. Oko 40% njih imaju svega jedno računalo a 24% je izjavilo da imaju 2-5 računala.

Ako se usporede podaci o broju osoba koje se znaju koristiti računalom sa brojem računala, može se zapaziti da je broj računala manji od broja osoba koje ga znaju upotrijebiti. To znači da bi bilo uputno osmisliti i određene programe dodatnog informatičkog obrazovanja i određene olakšice i povoljnosti za nabavu računala i moderne informatičke opreme.

Logičan je rezultat takve informatičke (ne)pismenosti i iznimno niskog stupnja korištenja informatičke opreme i podatak da tek 4% poduzetnika ima svoju WEB stranicu, odnosno da čak 96% nemaju pristup Internetu i internetskoj stranici. Tako veliki informatički jaz između strukture poduzetništva na području posebne državne skrbi i u okruženju upućuje na jedno od ozbiljnih razvojnih ograničenja

koje bi se moralo u najkraćem roku eliminirati. Imalo bi smisla izraditi poseban strateški i operativni plan informatizacije ovog dijela gospodarstva u koji bi se morale uključiti i informatičke potrebe lokalne uprave i samouprave, koja u tome također zaostaje.

Na sličan zaključak navode i odgovori poduzetnika na pitanje o tome kada očekuju da će imati svoju vlastitu WEB stranicu. Gotovo je nevjerojatno da se registrira čak 20% (petina) poduzetnika koji smatraju da nikada neće imati WEB stranicu i da im ona uopće nije potrebna. Sljedećih 28% očekuju da će imati WEB stranicu za dvije do pet godina, a njih 52% smatraju da će je imati za jednu godinu. Tako nizak stupanj iskazane potrebe i zahtjeva za WEB prostorom potvrđuje nizak stupanj informatičke pismenosti, ali upozorava i na iznimno veliki jaz između poimanja suvremenog poduzetništva u tim područjima i u suvremenim gospodarstvima. U odnosu na prethodne konstatacije ipak ohrabruje činjenica da je 92% poduzetnika spremno sudjelovati u izradi zajedničkih WEB stranica za više poduzetnika.

Za dinamiziranje i rast lokalnog gospodarstva na području posebne državne skrbi veoma je važna dostupnost tržišta izvan tih područja, jer su lokalna tržišta iznimno mala (mala kupovna moć). Istraživanje je pružilo veoma zanimljive podatke o strukturi tržišta na kojima su poduzetnici tih područja prisutni, odnosno na kojima ostvaruju svoje ukupne prihode. Gotovo 80% poduzetnika ostvaruju najveći dio ukupnoga prihoda na lokalnom tržištu. Oko 15% poduzetnika ostvaruju polovinu prihoda na lokalnom tržištu grada/općine, a oko polovine u «svojoj» županiji. Tek oko 5% poduzetnika ostvaruje pretežiti dio prihoda na područjima izvan «svoje» županije. Izvan područja županije prihode (ali manji dio, ne pretežito) ostvaruje tek svaki treći poduzetnik, a svega njih 4% prihode ostvaruju i izvan granica Hrvatske.

Na pitanje o tome imaju li razrađenu ideju o proširenju/povećanju opsega poslovanja, pozitivno je odgovorilo čak 80% poduzetnika, a njih je 20% odgovorilo da nema ideju ni plan o širenju i povećanju opsega poslovanja. Ohrabruje ipak relativno visok broj poduzetnika koji imaju razrađenu poduzetničku ideju ili razvojni plan. Zbog kvalifikacijske i obrazovne strukture vlasnika i direktora i zbog relativno skromne informatičke pismenosti, više problema ima s odgovarajućom stručnom razradom i sa prikazivanjem poduzetničkih ideja, pa bi tim poduzetnicima svakako valjalo pomoći osnivanjem poduzetničkih centara ili nekim drugim oblikom stručne institucionalne pomoći.

Najveći broj poduzetnika, njih čak 66%, svoju su poduzetničku ideju razrađivali samostalno, bez pomoći sa strane, odnosno bez korištenja nekih drugih mogućnosti. S poslovnim partnerima svoju je ideju razrađivalo tek 5% poduzetnika. S postojećim razvojnim agencijama ideju je razrađivalo svega 19% poduzetnika, a s ostalim subjektima njih 10%.

Može se zaključiti da poduzetnici na području posebne državne skrbi svoje ideje razrađuju uglavnom samostalno, relativno mali dio obraća se za pomoć ra-

zvojnim agencijama, a iznimno mali broj ideje razrađuje zajednički s poslovnim partnerima. Takvi rezultati mogu upućivati na nisku razinu korporativne kulture i na visok stupanj nepovjerenja u subjekte iz okruženja. Takav pristup onemogućuje stvaranje i djelovanje sinergijskih učinaka bez kojih je teško dinamizirati bilo koje gospodarstvo, a osobito lokalna gospodarstva sa specifičnim obilježjima, kao što su trenutna područja posebne državne skrbi.

Između postojanja poduzetničke ideje i kompletnog poslovnog plana razmjerno je velika razlika, jer poslovni plan podrazumijeva da je ideja u potpunosti operacionalizirana i da postoje sve potrebne analize i podloge koje dokazuju njezinu ostvarivost i ekonomsku isplativost, odnosno da je ideja razrađena do stupnja operativne ostvarljivosti. Broj poduzetnika koji imaju poslovne planove dovedene do stupnja ostvarivosti obuhvaća oko 36% ili tek jednu trećinu. Kod ostalih radi se samo o korisnim i upotrebljivim idejama.

Veoma su znakoviti odgovori na pitanje: s kime bi najradije razrađivali svoju poslovnu i poduzetničku ideju, odnosno kome bi taj posao željeli povjeriti? Čak 37,5% poduzetnika povjerilo bi razrađivanje poduzetničke ideje lokalnom poduzetničkom centru, ako bi takav bio osnovan. Oko 31,2% poduzetnika ne bi nikome povjerali razradu svoje ideje, nego bi to željeli obaviti samostalno. Oko 18,9% svoju bi ideju razrađivali s konzultantskim ili savjetničkim tvrtkama.

Iz ovih se odgovora može vidjeti visoka razina izražene potrebe poduzetnika da im netko pomaže u stručnoj razradi i verifikaciji njihove poduzetničke ideje. Također se uočava i visok stupanj povjerenja i pouzdanja u postojeće i eventualno buduće osnivanje lokalnih poduzetničkih centara.

Posebno je važan dio istraživanja bio usmjeren na percepciju i izračun samih poduzetnika o visini potrebnih sredstava za ostvarenje njihovih aktualnih poduzetničkih ideja.

Tablica 1.

POTREBNA SREDSTVA ZA RAZVOJNE PLANOVE ANKETIRANIH PODUZETNIKA

Potrebna sredstva (kuna)	% poduzetnika
20.000 – 50.000	15
50.001 – 100.000	30
100.001 – 500.000	40
500.001 – 1.000.000	5
Više od 1.000.000	10
Ukupno:	100

Najvećem su broju poduzetnika (40%) za ostvarenje svoga poslovnoga plana potrebni iznosi od 100.000 do 500.000 kuna. Oko 30% - 50.000 do 100.000 kuna, a 15% njih misli da im je potrebno svega 20.000 do 50.000 kuna. Relativno mali broj anketiranih poduzetnika, svega 5% imaju potrebu za iznosima od 500.000 do 1.000.000 kuna, i svega dva poduzetnika, ili 10%, imaju potrebu za iznosima većim od milijun kuna.

Prosječna ulaganja po novozaposlenom iznosila bi oko 62.750 kuna. To je relativno nizak iznos jer je prosječan iznos dugotrajne imovine malih poduzetnika po zaposlenom u područjima o kojim govorimo (2002.) iznosio oko 295.000 kuna. Ako su ulaganja po zaposlenome tako niska, očito se radi o dobrim poslovnim planovima ili se radi o tome da poduzetnici u svojim planovima svjesno planiraju zaposliti više radnika, jer polaze od logike da je ako ponude veće zapošljavanje, veća i mogućnost dobivanja povoljnih sredstava. Naime svi ili bar većina postojećih podržavajućih programa imaju ugrađen kriterij što većeg zapošljavanja.

Za poželjan rok otplate kredita od 6 do 10 godina izjasnilo se čak 50% poduzetnika. Oko 30% poduzetnika poželjnim rokom otplate kredita smatraju 11 do 15 godina, a 20 % poželjnim rokom smatraju razdoblje kraće od 5, ali duže od jedne godine.

Najviše poduzetnika (40%) misle da im je prihvatljiva kamatna stopa na kredite 5%, a njih 30% misli da je prihvatljiva kamatna stopa 3%. Po 10% poduzetnika smatraju da je prihvatljiva kamatna stopa 4%, odnosno 6%. Među poduzetnicima s područja posebne državne skrbi ima njih 5% koji misle da im je prihvatljiva i kamata od 7%, odnosno čak 8%. Ti podaci upućuju na realnu procjenu poduzetničke sposobnosti i stanja, pa se može reći da 60% poduzetnika smatraju povoljnom kamatnu stopu u rasponu od 4%-6%.

Čak 56,25% poduzetnika spremni su dati za garanciju kredita vlastite nekretnine. Oko 12,5% poduzetnika spremni su ponuditi i druge oblike garancija poput: jamaca, opreme, mjenica, zadužnica, itd. Oko 12,5% poduzetnika izjavili su da su im nekretnine već opterećene, a 18,75% izjavili su da uopće ne žele opterećivati nekretnine.

Ako se može procijeniti da poduzetnici imaju realan stav u odnosu na pitanja o kreditima, rokovima otplate, kamatama i garancijama, kao glavnim elementima kreditnog stimuliranja poduzetništva, sve bi te zaključke valjalo imati na umu kod programiranja budućih kreditnih linija i prilikom rasprave o razvojnim i investicijskim programima u okviru postojećih kreditnih linija (Poduzetnik 2 i program razvitka poduzetništva mladih i žena).

Ispitivanje nekih stavova i informiranosti poduzetnika

Posebno važan dio istraživanja bio je programiran sa ciljem da se ispituju stavovi poduzetnika o nekim pitanjima i problemima ključnima za razvitak poduzetništva. Rezultate toga dijela ankete prikazujemo u tablici 2. Svaki je poduzetnik morao definirati stav u odnosu na ponuđenu skalu intenziteta određenog problema. Skala je imala za sva pitanja pet razina intenziteta: veoma mala, mala, srednja, velika i veoma velika.

Tablica 2.

STAVOVI PODUZETNIKA O NEKIM KLJUČNIM PITANJIMA ZA RAZVITAK PODUZETNIŠTVA (% ODGOVORA)

OBILJEŽJE / PROBLEM	veoma velika	velika	srednja	mala	veoma mala
1. Nedostatak izvora financiranja	33,33	42,86	14,29	4,76	4,76
2. Previsoka kamatna stopa na kredite banaka	50,00	36,36	9,09	0,00	4,55
3. Previsoki porezi i doprinosi na plaće (zaposlenike)	30,43	39,13	26,09	0,00	4,35
4. Problem nenaplativosti potraživanja	9,52	33,33	23,81	33,33	0,00
5. Nepostojanje vlastite želje za širenjem poslovanja	0,00	12,50	12,50	31,25	43,75
6. Prevelika konkurencija	14,29	14,29	38,10	14,29	19,05
7. Siva ekonomija i neloyalna utakmica	30,00	35,00	20,00	5,00	10,00
8. Manjak kvalitetne i obrazovane radne snage	10,00	10,00	35,00	20,00	25,00
9. Manjak razvojnih programa centralne države	44,44	27,78	16,67	5,56	5,56
10. Manjak razvojnih programa grada/općine	40,00	25,00	25,00	5,00	5,00

Može se zaključiti da poduzetnici najveći ponder daju ovim problemima: (1) previsoka kamatna stopa na kredite poslovnih banaka; (2) nedostatak izvora financiranja; (3) manjak razvojnih programa centralne države; (4) previsoki porezi i doprinosi na plaće; (5) manjak razvojnih programa grada/općine; (6) siva ekonomija i neloyalna utakmica.

Zanimljivo je zapaziti da poduzetnici najveći ponder daju i najvećim problemom smatraju visoku kamatnu stopu na kredite poslovnih banaka. Tek je na drugome

mjestu problem nedostatka kvalitetnih izvora financiranja. Na relativno je visokom trećem mjestu nedostatak razvojnih programa države. Razvojnim programima od strane države poduzetnici daju čak veće značenje nego problemu visokih poreza i doprinosa na zaposlene koji su svrstani na četvrto mjesto. Na petom je mjestu manjak programa koje bi ponudili grad/općina, a tek su na šestome mjestu problemi sive ekonomije i neloyalne utakmice.

Među najmanje probleme poduzetnici su svrstali ove: (1) nepostojanje vlastite želje za širenjem poslovanja; (2) manjak kvalitetne i obrazovane radne snage; (3) prevelika konkurencija; (4) problem nenaplativosti potraživanja.

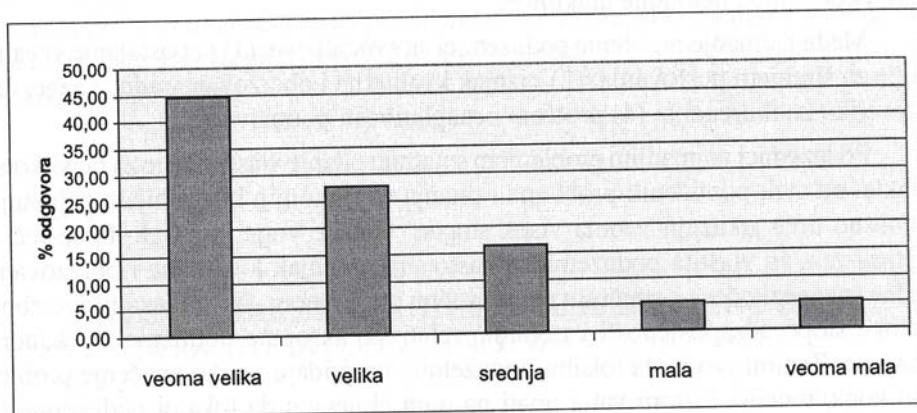
Poduzetnici najmanjim problemom smatraju pitanje vlastite želje za razvitkom. Dakle, od svih ponuđenih problema i pitanja to je za njih hijerarhijski najmanji, odnosno time iskazuju veoma visok stupanj vlastite volje, a moglo bi se reći i optimizma, za vlastita poduzetnička nastojanja. Manjak kvalitetne i obrazovane radne snage također ne smatraju nekim većim problemom, što je i razumljivo zbog visoke stope nezaposlenosti i trenutno relativno skromne potražnje za radnom snagom. Zanimljivo je da lokalni poduzetnici ne pridaju veliko značenje problemu konkurencije. Pritom valja imati na umu činjenicu da lokalni poduzetnici s područja posebne državne skrbi pretežito svoju djelatnost i prihode ostvaruju na lokalnom, veoma zatvorenom tržištu, pa je razumljivo da oni zasad još nisu ni «osjetili» pravu konkurenciju. Isto je tako zanimljivo da je relativno mali ponder pridodan problemu nenaplativosti potraživanja, a to je prije nekoliko godina bio veoma visoko rangiran problem.

Čak 86% poduzetnika misle da su visoke kamatne stope na kredite kod poslovnih banaka velika i veoma velika prepreka razvitka poduzetništva, iako je u posljednjim godinama došlo do laganog pada kamatnih stopa. Ukupnoj su situaciji u povoljnom smjeru pridonijeli i različiti programi stimuliranja poduzetništva i subvencije kamata od države, ali ni to još uvijek ne zadovoljava lokalne poduzetnike. Mnogi su isticali da bi se na područjima od posebne državne skrbi morali omogućiti znatno povoljniji kamatni uvjeti od onih u ostatku države, osobito stoga što je poduzetnicima na područjima posebne državne skrbi gotovo nemoguće osigurati kvalitetne vrijednosti nekretnina za garanciju kredita. Geografija cijena nekretnina ne ide u prilog tim poduzetnicima, jer su cijene nekretnina, npr. u Zagrebu, i do deset puta više od cijena u mjestima posebne državne skrbi. Stoga se poduzetnici nerijetko pitaju po čemu država ozbiljno skrbi za njih jer «oni tu skrb uglavnom ne osjećaju».

Problem nedostatka izvora financiranja 76% poduzetnika ocijenili su velikom i veoma velikom preprekom za razvitak poduzetništva, oko 14% ocijenili su to problemom srednjega intenziteta, a tek desetak posto njih izvore financiranja ne smatraju problemom.

Grafikon 1.

MANJAK RAZVOJNIH PROGRAMA CENTRALNE DRŽAVE

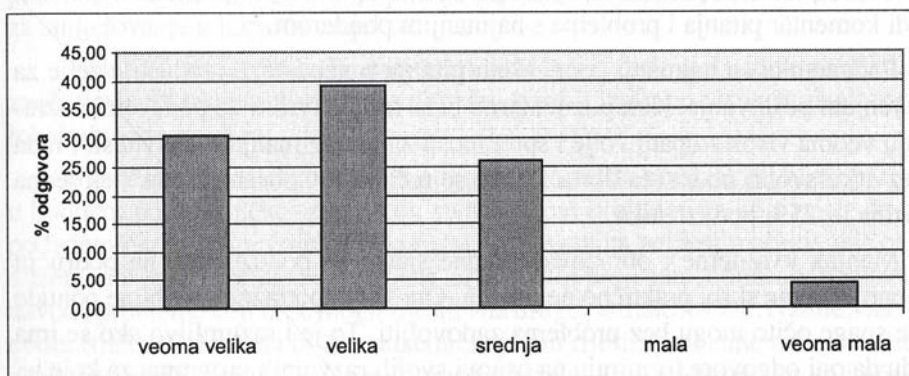

Čak 44% poduzetnika misli da je nedostatak dobrih razvojnih programa koje nudi centralna država veoma veliki problem, a daljnjih 28% misli da je to velik problem. Ukupno 72% (četiri trećine) poduzetnika misle da je nepostojanje ili manjak razvojnih programa centralne države velik i veoma veliki problem. To može ukazivati na nekoliko mogućih zaključaka. Jedan je zaključak da lokalni poduzetnici imaju velika očekivanja od države koja se sve manje bavi gospodarstvom i poduzetništvom. To bi značilo da većina poduzetnika nije u dovoljnoj mjeri shvatila modernu ulogu (neoliberalne) države i nije se dovoljno prilagodila novim tržišnim okolnostima koje podrazumijevaju individualnog poduzetnika koji realizira svoje programe, ostvarujući svoj poduzetnički interes i motivaciju. Moderna će država sve manje «nuditi» programe razvitka, a sve će se više orijentirati na stvaranje povoljnog okružja (klime) za razvitak poduzetništva. Drugi je mogući zaključak da su lokalni poduzetnici u prosjeku veoma neinformirani, jer je u proteklih nekoliko godina upravo centralna država, preko svojih ministarstava ponudila na desetke različitih poduzetničkih programa (npr. samo je bivše Ministarstvo obrta i malog i srednjeg poduzetništva imalo desetke različitih programa). Bez obzira na ove i na druge moguće zaključke, bilo bi veoma važno raznim edukacijskim, informativnim i drugim aktivnostima postupno transformirati ta visoka očekivanja prema centralnoj državi na same poduzetnike i jačati svijest da je poduzetništvo iznimno individualan čin. To znači da u središtu akcije mora biti poduzetnik, a ne

država. Država je samo dio okruženja koje se mora oblikovati tako da omogućuje ostvarivanje individualne inicijative.

Grafikon 2.

PREVISOKI POREZI I DOPRINOSI NA RAD

Na četvrtome mjestu hijerarhije najvećih problema nalaze se previsoki porezi i doprinosi na rad (zaposlenike). Oko 70% poduzetnika poreze i doprinose na rad smatra velikim i veoma velikim problemom. Međutim, može se zapaziti da čak 26% to smatraju tek srednjim problemom, što bi značilo da poduzetnici uspijevaju poslovati sa sadašnjim troškovima radne snage. Pritom valja imati na umu činjenicu da su plaće na području posebne državne skrbi i do 30% niže od prosjeka Hrvatske, pa je možda i u tome dio odgovora na pitanje: zašto poduzetnici s tih područja, tome problemu pridaju nešto manji ponder?

Iako je pitanje manjka razvojnih programa gradova/općina svrstano tek na peto mjesto od deset ponuđenih pitanja/problema, ipak je svrstano na hijerarhijskoj ljestvici nešto više od manjka istih programa centralne države. Važno je zapaziti da su poduzetnici izrazili relativno visok stupanj suglasnosti o postojanju tog problema. Čak 40% njih to smatra veoma velikim problemom, a 25% velikim problemom, što je ukupno 65% poduzetnika. Tek 25% njih smatra da je to problem srednje važnosti a samo, 10% to ne smatra važnim problemom. Iz ovih podataka valja iščitati visok stupanj očekivanja poduzetnika od gradova/općina, odnosno institucija lokalne uprave i samouprave.

I ovdje valja upozoriti na raskorak između djelokruga lokalne uprave i samouprave i poduzetničkih očekivanja. No, bez obzira na taj raskorak, lokalna bi uprava i samouprava morale otvorenije i jasnije dati do znanja da su zainteresirane za razvitak lokalnog gospodarstva i u tome smislu izraditi svoje programe akcija i poteza iz svog djelokruga rada koji mogu pripomoći razvitku poduzetničke djelatnosti.

Oko 65% poduzetnika misli da su siva ekonomija i nelojalna utakmica veliki i veoma veliki problem, a 15% njih to ne smatraju nekim većim problemom. Neki od poduzetnika upozorili su da bi valjalo znatno pojačati kontrolu rada na crno.

Za razliku od tih problema kojima poduzetnici pridodaju veoma visok ponder, slijedi komentar pitanja i problema s najmanjim ponderom.

Poduzetnici su najmanji ponder dali pitanju o nepostojanju vlastite želje za proširenjem poslovanja. Komplementarno bi se moglo tvrditi da poduzetnici izražavaju veoma visok stupanj volje i spremnosti za poduzimanjem aktivnosti i rada na razvitku svojih poduzeća/obrta. Može se reći da je "obeshrabrena" tek jedna četvrtina ili 25% poduzetnika.

Manjak kvalitetne i obrazovane radne snage za poduzetnike na području posebne državne skrbi praktično ne postoji. Oni svoju potražnju iz obilne ponude radne snage očito mogu bez problema zadovoljiti. To je i razumljivo ako se ima u vidu da oni odgovore formiraju na osnovi svojih razvojnih programa za koje je, prema njihovim odgovorima u ovom istraživanju, potrebno zapošljavati samo niže obrazovne i kvalifikacijske skupine.

Preveliku konkurenciju lokalni poduzetnici ne smatraju osobito velikim problemom. Mogao bi se steći dojam da su oni već konkurentni i da se «ne boje» konkurencije, odnosno da su spremni za tržišnu utakmicu. No, u interpretaciji ovog odgovora valja imati na umu činjenicu da konkurencije na tim lokalnim tržištima i nema u nekoj «oštrijoj» formi. Na lokalnom tržištu oni su sami, nema još uvijek velike konkurencije izvan područja, pa se to pitanje odnosno problem, i ne percipira u punoj mjeri. Većina poduzetnika tu se osjeća kao «svoj na svome» i teži, zapravo, zadržati monopolski položaj na lokalnom tržištu. U prilog tome govori i napomena nekih poduzetnika da bi se moralo spriječiti otvaranje velikih trgovačkih lanaca na tim područjima, jer njih očito osjećaju kao konkurenciju i mogućnost ukidanja monopola.

Trenutni monopolski položaj velikog broja malih i srednjih poduzetnika na lokalnom tržištu onemogućuje razvitak njihove inicijative i stvaranje «borbenog» stava prema drugim tržištima u okruženju. Možda je postojećim poduzetnicima (dijelu njih) trenutno relativno dobro na lokalnom tržištu jer ipak preživljavaju i ostvaruju dobit, ali orijentacija na zatvoreno, monopolsko lokalno tržište nije povoljna ni za ukupan socijalni i društveni razvitak tih područja. Takva, autarkična,

orijentacija na lokalne monopole neće moći riješiti glavne socijalne i razvojne probleme.⁵

Informiranost i stavovi o poduzetničkim zonama

Ideja o osnivanju poduzetničkih zona u Hrvatskoj spominje se već neko vrijeme u javnosti, pa se željelo o tome ispitati stavove poduzetnika na području posebne državne skrbi. Prvo se pitanje odnosilo na zainteresiranost poduzetnika za sudjelovanje u takvom projektu.

Čak 84% poduzetnika izjavili su da bi željeli sudjelovati u tome projektu, što znači da za taj projekt, bar u početnoj fazi, postoji iznimno visok stupanj interesa lokalnih poduzetnika.

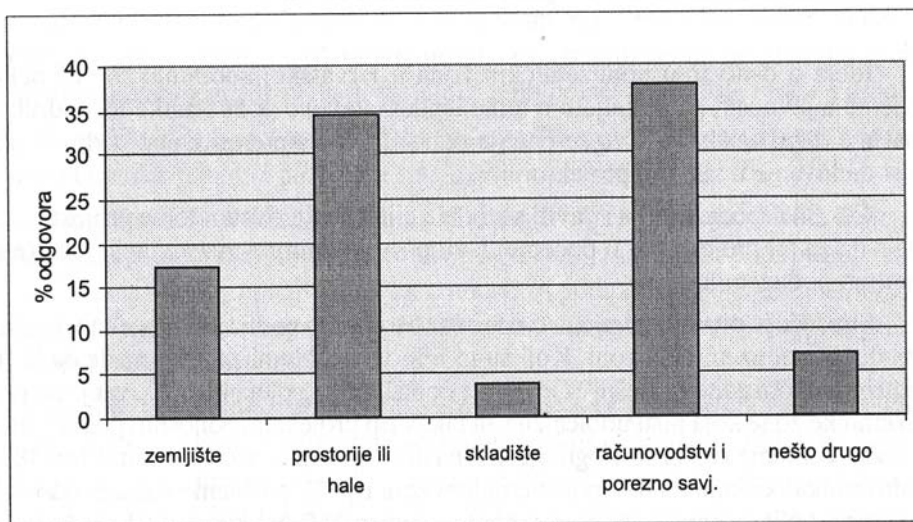
Sljedeće je pitanje moralo dati odgovor o tome što poduzetnici očekuju riješiti u budućoj poduzetničkoj zoni. Koji su to njihovi problemi za koje misle da bi ih poduzetničkom zonom riješili? Odgovori poduzetnika pokazuju očekivanja od poduzetničke zone koja nisu uobičajena za takav tip projekata, odnosno, poduzetnici navode probleme koji bi se mogli riješiti i na druge poznate načine. Naime, čak 38% poduzetnika očekuju da bi u poduzetničkoj zoni riješili probleme računovodstva i poreznog savjetovanja. Tek je na drugome mjestu 35% poduzetnika koji očekuju proizvodne hale i radni prostor, a na trećem je mjestu 17% poduzetnika koji su zainteresirani za korištenje zemljišta. Ukupno je zainteresiranih za prostor i hale 52%, pa taj postotak opravdava pokretanje inicijative za osnivanjem takvih zona.⁶

⁵ U pravilu, želja za održavanjem lokalnih monopola je poduzetnicima snažan motiv da podrže onakav kadrovski i stranački sastav lokalne vlasti koja će im garantirati zadržavanje monopolskih pozicija, odnosno nisu skloni onim političkim i drugim garniturama koje forsiraju konkurenciju i dinamizam lokalnog gospodarstva jer postojećim poduzetnicima takva situacija pojačava osjećaj neizvjesnosti i rasta rizika. U tom smislu su gradski/općinski politički čelnici standardno u kontroverznoj poziciji. S jedne strane bi željeli osigurati podršku lokalnih poduzetnika koji žele održati monopole a s druge strane imaju pritisak rješavanja golemih socijalnih i drugih problema, poput nezaposlenosti, koji se ne može riješiti zatvaranjem u lokalne okvire nego jedino ukidanjem monopola i «širenjem» tržišta te povećanjem konkurencije. Ovo se pitanje prije provođenja nekih većih razvojnih programa i dalekosežnijih gospodarskih poteza lokalne vlasti mora pažljivo promotriti. Pri tome se naravno mora imati u vidu da poduzetnici imaju odgovornost prema vlastitom profitabilnom poslovanju a gradska vlast ima odgovornost za rješavanje javnih i zajedničkih problema svih građana. Na tom planu se mogu modelirati različiti tipovi odnosa lokalne vlasti i poduzetnika. Prednost svakako treba dati tipu partnerskih odnosa u kojima svatko mora biti svjestan svoje odgovornosti i potreba ali i odgovornosti i potreba onog drugog partnera. To znači da partnerski odnosi razumijevaju suradnju i orijentaciju na kompromise od strane svih partnera.

⁶ Inače projekti poduzetničkih zona i nisu primarno okrenuti lokalnom gospodarstvu, čak što više, takvi projekti su okrenuti prema subjektima izvan lokalnog područja kojima se pogoduje kroz

Grafikon 3.

ŠTO OČEKUJETE OD PODUZETNIČKIH ZONA?

Sljedeće pitanje o poduzetničkim zonama odnosilo se na financijske mogućnosti i spremnost ulaganja vlastitih sredstava u poduzetničku zonu. Čak 52% poduzetnika odgovorili su da imaju vlastita sredstva i da ih žele uložiti u razvitak poduzetničke zone, što je veoma povoljna okolnost i pokazuje spremnost lokalnih poduzetnika da se aktivno, a ne samo pasivno, uključe u potencijalnu realizaciju tih projekata. Može se očekivati da će se u višim fazama realizacije, kada bi bilo jasnije što će se u zoni zbivati i kakvi su uvjeti korištenja njezinih resursa, taj interes i spremnost za ulaganja i povećati.

Zanimljiva je percepcija poduzetnika koji nemaju, ili nemaju dovoljno sredstava za ulaganje u poduzetničku zonu, od koga očekuju da im pomogne u pribavljanju tih sredstava. Čak 32,2% poduzetnika očekuju da im to učini «njihova» županija. Oko 26% njih to isto očekuju od grada/općine, a 23% od Vlade i ministarstava. Najniže su rangirane poslovne banke, jer tek 16% poduzetnika očekuju potrebna sredstva od njih. U ovom je kontekstu posebno zanimljivo da ni jedan od poduzetnika ne očekuje da mu potrebna sredstva pribavi ili pomogne u njihovom pribavljanju njihov poslovni partner(i).

izgradnju i opremanje zemljišta i prostora s ciljem da se privuče svježi kapital i povećava lokalna zaposlenost. Nerijetko su za takve zone zainteresirani i stranci što je povoljna okolnost i za cjelokupno hrvatsko gospodarstvo.

Takva distribucija odgovora upućuje na nekoliko veoma znakovitih zaključaka. Prvo, većina poduzetnika, njih čak 80,6%, očekuju razvojni kapital od neke razine države. Znači li to da poduzetnici ne razumiju ulogu suvremene države koja se «izmješta» iz gospodarstva, znači li to da su banke potpuno okrenute drugim sektorima (stanovništvu) pa poduzetnici prema njima «obeshrabreni», da li to znači da je u ovom prethodnom razdoblju na ovim područjima samo ulagala država, što je više vjerojatno, pa je na taj način stvorena svijest o tako presudnoj ulozi države u pribavljanju sredstava za rast poduzetništva na ovim područjima?

Posebno je zanimljiva iznimno visoka važnost županije u percepciji poduzetnika. Očito da je dosadašnji sustav državnih poticaja, subvencija i drugih oblika potpomaganja razvitka poduzetništva bio uvelike lociran u županijama. Bilo bi zanimljivo proučiti opravdanost takve orijentacije i rezultate u razvijanju poduzetništva, posebno zato što su županije u većini drugih pitanja dobile veoma skroman djelokrug rada i odgovornosti.

Teško je na ova i na druga pitanja, koja se mogu postaviti prije ovakvih odgovora, dati jednoznačne odgovore. Ono što je svakako pouzdano jest da poduzetnici u ovom segmentu imaju: (a) neopravdano visoka očekivanja od raznih razina države; (b) iznimno niska očekivanja od banaka i (c) potpuno nepostojanje ili potpuno nepovjerenje u moguću suradnju s poslovnim partnerima.

Na osnovi takve distribucije odgovora moglo bi se tvrditi da poslovni mentalitet poduzetnika na području posebne državne skrbi još nije prošao kroz fazu tranzicije prema suvremenim oblicima financiranja poslovnih projekata, jer tako visok zahtjev i očekivanje od države pripada rudimentarnim oblicima poduzetništva. Ili bi se, pak, moglo govoriti o poduzetničkom okruženju koje je dosad generiralo potporna sredstva samo na razini države, pa je logično da se formiraju takav stav i očekivanja od države. Na ovome je mjestu teško govoriti, npr., o financiranju emisijom vrijednosnih papira ili o nekom suvremenijem obliku.

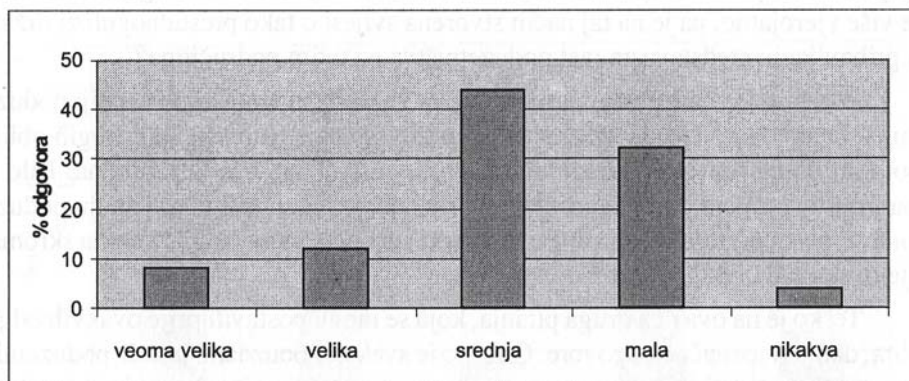
I na kraju valja napomenuti da su poduzetnici potvrdno odgovorili na kontrolno pitanje o tome razlikuju li u potpunosti poduzetničku zonu od, npr., poduzetničkog centra. Čak 68% odgovorili su potvrdno ali to znači da 32% poduzetnika još uvijek ne vladaju osnovnim poduzetničkim kategorijama, što bi se moralo popravljati različitim aktivnostima informativno – edukativnog karaktera.

Informiranost poduzetnika o postojećim poduzetničkim programima

Ovim dijelom istraživanja željelo se steći osnovni uvid u informiranost poduzetnika na području posebne državne skrbi o aktualnim poduzetničkim programima.

Grafikon 4.

STUPANJ INFORMIRANOSTI O POSTOJEĆIM PODUZETNIČKIM PROGRAMIMA

Iz podataka i grafikona može se zaključiti da je informiranost poduzetnika o različitim programima relativno slaba. Srednje informiranima sebe smatra 44% poduzetnika, a 36% njih misle da su malo ili nikako informirani o poduzetničkim programima. Tek je 20% poduzetnika veoma dobro informirano. Ti podaci svakako navode na zaključak o potrebi dodatnog informiranja, odnosno o potrebi da se organizira čak i odgovarajući institucionalni sustav informiranja. Samo stanje (ne)informiranosti ne čudi ako se prisjetimo ispodprosječne informatičke pismenosti i razmjerno male upotrebe računala. To napominjem stoga što se danas većina, ili gotovo sve relevantne informacije mogu pronaći na Internetskoj mreži.

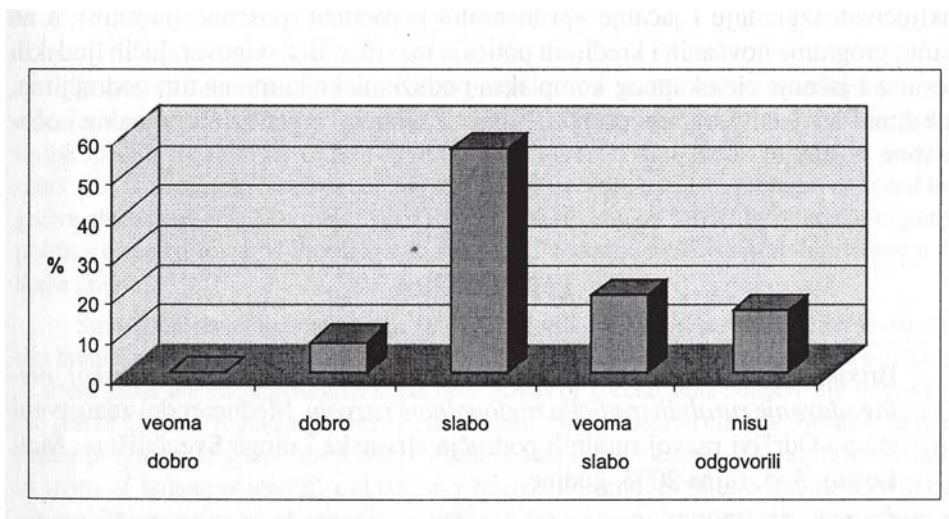
U svezi s pitanjem o (ne)informiranosti bilo je i sljedeće pitanje u kojem su poduzetnici morali odgovoriti: tko bih ih morao informirati o novim i postojećim poduzetničkim programima i inicijativama? Najviše poduzetnika (36%) misle da bi za svrhe informiranja valjalo osnovati poseban poduzetnički centar u svakoj općini/gradu, koji bi im pored informativne funkcije mogao pomagati i u rješavanju drugih problema (izrada poslovnih planova, izrada investicijskih studija, izrada WEB stranica, porezno savjetovanje, računovodstveno savjetovanje i sl.).

Nešto manje poduzetnika (25%) misle da bi im udruženja obrtnika morala pomoći da se bolje informiraju. Oko 17% poduzetnika očekuju da im, u višoj razini informiranosti, moraju pomoći organi lokalne uprave i samouprave i njihove stručne službe. Manji broj poduzetnika očekuje pomoć od povećanja informiranosti od Vlade (11%) i HGK (8%).

Od niza konkretnih pitanja, o kojima bi poduzetnici s ovih područja svakako morali biti dobro informirani, valja izdvojiti pitanja olakšica u sustavu potpore za tzv. područja posebne državne skrbi. Istraživanjem se željelo ispitati stupanj informiranosti o tim pitanjima. Prema odgovorima anketiranih proizlazi da su poduzetnici o tim pitanjima iznimno slabo informirani, jer ih je čak 76% odgovorilo da uopće ne poznaju sustav olakšica za područja posebne državne skrbi. Tek njih 24% ili jedna četvrtina misle da poznaju taj sustav.

Grafikon 5.

STUPANJ ZADOVOLJSTVA PROGRAMIMA RAZVITKA U PODRUČJIMA POSEBNE DRŽAVNE SKRBI

Lokalni su se poduzetnici izjasnili i o pitanju kako ocjenjuju aktualne programe potpore obrta i poduzetništva na područjima posebne državne skrbi. Ponuđena je skala odgovora kojima svoje zadovoljstvo ocjenjuju: veoma dobro, dobro, slabo ili veoma slabo. Čak 76% poduzetnika svoj stupanj zadovoljstva tim programima ocijenili su kao slabo i veoma slabo, a njih 8% ocijenili su programe dobrima, a 16% nisu odgovorili na to pitanje.

Zaključci

Gospodarski, demografski i socijalni problemi na području od posebne državne skrbi veći su i složeniji nego na ostalom dijelu Hrvatske. Dio problema ima specifično lokalni karakter uzrokovan direktnim i indirektnim posljedicama rata, a dio je problema nalik problemima u ostalom dijelu Hrvatske, ali s dubljim i težim obilježjima. Većina tih problema može se rješavati cjelovitom integralnom regionalnom politikom usmjerenom na dinamiziranje gospodarskog rasta i razvitka tih područja.

Budući da lokalnog razvitka nema bez lokalnih resursa, što podrazumijeva i ljudske resurse i odgovarajuću poduzetničku klimu, poseban je razvojni problem tih područja deficit lokalnih «poduzetničkih kapaciteta». Uz evidentnu nejednakost poduzetničkih šansi, poduzetnika s tih područja i ostalih dijelova Hrvatske, to se osobito odnosi na deficit i na inferiornost ljudskog potencijala i odgovarajuće poduzetničke klime. Zbog toga budući programi državne intervencije svakako moraju uključivati izgradnju i jačanje «prihvatnih» kapaciteta (posebno ljudskih), a ne samo programe novčanih i kreditnih poticaja razvitka. Bez odgovarajućih ljudskih resursa i jačanja cjelokupnog kompleksa poduzetničke klime na tim područjima, kreditni i novčani programi potpore, sami za sebe, neće ostvariti optimalne i očekivane rezultate.

LITERATURA

1. Brooks, R., (2003), *Izgradnja kapaciteta ruralne zajednice u Hrvatskoj, prilagodavanje ruralnih tradicija regionalnom razvoju*, Međunarodni znanstveni skup «Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske i uloga Sveučilišta», Mali Lošinj, 3.-5. rujna 2003. godine.
2. Čavrak, V., (2002), *Strategija i politika regionalnog razvoja Hrvatske*, Ekonomija/Economics, godina IX, br. 3, lipanj 2002, Zagreb, str. 645-661.
3. Čavrak, V., (2003), *Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske*, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, godina 1, broj 1., prosinac 2003, str. 61-77.
4. Državni zavod za statistiku, 2002, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.*, <http://www.dzs.hr/>
5. *Internet stranica Ministarstva za javne radove RH*, <http://www.mjr.hr/projekti>
6. *Područja od posebne državne skrbi*, <http://www.hgk.hr/komora/hrv/ppds/popis.htm>

7. *Projekt: Strategija i jačanje kapaciteta za regionalni razvoj*, Delegacija EK u Hrvatskoj, Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka, ECORYS Research and Consulting, CARDS 2002 program za Hrvatsku, sažetak koncepta projekta.
8. *Zakon o područjima od posebne državne skrbi*, NN br. 26/2003.

DEVELOPMENT CAPACITY ESTIMATE IN AREAS OF SPECIAL STATE CONCERN

Summary

Economic, demographic and social problems are bigger and more complex in the areas of special state concern than in the rest of Croatia. One part of the problem is due to the specific local issues caused by direct and indirect consequences of the war, and the other part is similar to issues troubling the rest of Croatia, but with more pronounced negative characteristics. The majority of these problems can be solved by coherent regional politics directed towards increasing dynamics of economic growth and development of these areas.

Since local development cannot be achieved without local resources, which also includes human resources, and without adequate entrepreneurial environment, special problems of these areas are entrepreneurial capacities. Areas of special state concern are inferior to the rest of Croatia, regarding human potential and entrepreneurial climate. Because of that, future programs of government intervention should include capacity building (especially in terms of human potential) and not only financial incentives for development. Without adequate human resources and strengthening of the whole entrepreneurial environment in these areas, financial aid incentives (loans) will not achieve by itself optimal and expected results.